

Som 30-årig var Philip Heyman allerede en driftig forretningsmand med stor succes inden for slagteriindustrien, og var ikke mindst en af pionererne inden for dansk udenrigshandel. Carlsberg Arkiv.

Portræt af en dansk-jødisk iværksætter

Fra midten af det 19. århundrede begyndte en stigning af succesfulde jødiske iværksættere i København. Blandt denne tids mange driftige handelsmænd står i dag især én ud fra de andre, Phillip Heyman. Han var en iværksætter ud over det sædvanlige. Han blev den første til at sælge danske mærkevarer til udlandet, han købte den første danske ismaskine, byggede som en af de første arbejderboliger, men mest kendt er han nok for opførelsen af bryggeriet Tuborg. Han var dominerende og streng, både mod sin familie og sine ansatte, og krævede disciplin fra morgen til aften. Og det var med den indstilling til livet, at han opbyggede et af tiden største forretningsimperier.

Af Esther Kvetny Jarlov

Slægten

Heymanslægten kom til Danmark fra Essen omkring 1750 og bosatte sig i København. Slægten blev hurtigt en af byens utallige jødiske håndværksfamilier. Familiens første erhverv var guldtrækkeri. Et meget specielt håndværk, der bestod i at fremstille (trække) guldtråde, der efterfølgende blev brugt til broderi eller indvævet i bånd eller tøj. En familietradition der varede ved, indtil Philip Heymans far, Wulff Philip Heyman, blev voksen. Han ville absolut ikke være håndværker, og med ham ændredes hele den Heymanske slægts forretningsstruktur. Wulff Philip Heyman solgte ud af de fleste af familiens ejendele og startede en manufakturhandel, som han fik stor succes med. På trods af succesen gik W. P. Heyman også ind i vekslerebranchen for at prøve den branche af. Men størstedelen af sin formue tjente han dog ved ejendomshandel og byggeri. Hermed var Heymanslægten ændret for altid. Den var nu ikke længere en af de mange jødiske håndværkerfamilier, men en af de velstående, jødiske

handelsfamilier. W. P. Heyman blev gennem sine forretninger en meget velhavende mand, og en legendarisk skikkelse i det københavnske bybillede. Hans store formue betød, at familien fik mulighed for at bo på en af datidens fineste adresser, Nytorv 89, hvor denne artikels hovedperson, Philip Heyman, og hans fem søskende voksede op.

Da Philip Heyman blev i født i 1837, havde de københavnske jøder på overfladen et fredeligt liv. De var ikke pålagt særskatter, som man så det andre steder, ligesom forfølgelse og tvangsdåb heller ikke fandt sted. Blandede ægteskaber var sågar også tilladt. Det kongelige reskript fra 1788 åbnede håndværkerlavene for jøderne, og anordningen fra 1814 betød en næsten fuldstændig ligestilling mellem jøder og kristne i Danmark. Men blandt menigmand blev de københavnske jøder stadigvæk betragtet som "fremmede". De havde deres særlige skikke, deres egne forretninger, og mange jøder le-

Philip Heymans forældre: Wulff Philip Heyman og Jacobine Meyer. Jacobine var hustru nr. to og 18 år yngre end sin mand. Carlsberg Arkiv.

vede afsondret i forhold til resten af befolkningen i hovedstaden – antisemitismen levede i bedste velgående.

Heyman voksede op i et ortodoks hjem, hvor de jødiske skikke blev strengt overholdt, overholdelse af shabbat var en selvfølge for ikke at tale om de regelmæssige besøg i synagogen. Familiens omgangskreds var jødisk, og tilknytningen til den jødiske menighed var stor.

Skoletiden begyndte for Heyman i Melchiors borgerskole, der var en af hovedstadens største private drengeskoler. Den var henvendt til drenge, der kom fra familier tilhørende: *Haandværksstanden*, *Detailhandelen* eller *Søfaget*. Skoletiden sluttede for Heyman i 1853, hvor han samme år blev ansat i kolonialengrosfirmaet M.C. Levysohn. Virksomheden gik imidlertid konkurs i 1857, og Heyman måtte se sig om efter ny beskæftigelse.

Grosserer og bryggeriejer

Det viste sig at være temmelig problemfrit for Heyman at finde ny beskæftigelse. Samme år som han mistede sit første arbejde, startede han eget kommissionsfirma i produkterne korn og smør. På det tidspunkt var han 21 år. Fire år senere i 1861 opnåede han såkaldt grossererborgerskab, og kunne nu officielt kalde sig for grosserer i eget navn. Heyman var en iværksætter, der så muligheder alle vegne, og han tilhørte den generation af grossere, der som de første for alvor udforskede udenrigsmarkedet. Han blev således en af de danske pionerer, hvad angår udenrigshandel. Han begyndte i 1862 – som en af de første – at eksportere dansk smør til England og Skotland i original emballage. Smørret blev Heymans første succes, og hans forretning voksede i takt med succesen. I 1866 opførte han Københavns Svineslagteri, hvis formål var at eksportere dansk bacon til England. Slagteriet opkøbte magre svin, slagtede dem og solgte efterfølgende baconet som endnu en dansk mærkevare. Forarbejdning af smør og flæsk var et erhverv i rivende udvikling, og Heymans forretning blomstrede.

Hans entreprenøregenskab viste sig igen i 1873, da han i et partnerskab med tre af tidens største forretningsmænd, C.F. Tietgen, grosserer Rudolph Puggaard og højesteretssagfører G. Brock, opkøbte arealerne omkring Tuborg Havn for 100.000 rdl. Ingen af de fire herrer havde nogen særlige planer med arealerne, men man regnede med, at arealerne kunne blive brugbare til industrielle formål på grund af beliggenheden. Efter måneders overvejelse blev det besluttet at anlægge tre fabrikker: en gødnings- og svovlsyrefabrik, et bryggeri til eksport af øl på flasker og et glasværk, der skulle fremstille ølflaskerne. At bygge hele tre fabrikker blev alligevel for stor en mundfuld for de fire mænd, og de besluttede sig for at gøre foretagendet til et aktieselskab med Heyman som hovedaktionær. Hermed var grundlaget for Tuborgs Fabrikker lagt. Valget af fabrikernes produktioner har formentlig været en god blanding af personlig interesse og hvad de fire herrer fornemmede havde gode fortjenstmuligheder.

Udateret familieportræt. Bagerst til venstre står sønnen Aage. Aage havde gennem hele livet et meget anstrengt forhold til sin far. Det endelige opgør kom, da Aage var 20 år. Resultatet blev, at Aage pludselig rejste til Chicago, og først efter 6 måneder talte med sin far igen. Carlsberg Arkiv.

I løbet af et par år viste det sig at være bryggeriet, der reddede hele foretagendet. Men også det havde sine problemer til at begynde med. Bryggeriet blev anlagt for at producere bayersk øl på flaske til eksport, men ligesom opkøbet af arealerne ved Tuborg Havn nærmest var sket i blinde, var idéen om eksport af øl også en chance, der blev taget uden megen omtanke. Det viste sig hurtigt at være et meget dårligt sats, og bryggeriet havde de første par år intet overskud. Konkurrenten Carlsberg, der satsede på hjemmemarkedet, stormede derimod frem. Bestyrelsen i Tuborgs bryggeri blev klar over, at der måtte lægges en ny strategi, og der blev nu arbejdet på at få succes på hjemmemarkedet i stedet. Det skulle vise sig at være et godt valg, hvor de med ølflasken kunne præsentere noget, som afveg fra Carlsberg, der solgte øl på tønder. Markedet for bayersk øl i Danmark var nærmest eksploderet, og i perioden 1869-1887 syvdobledes produktionen i København. Tuborg blev fuldt konkurrencedygtigt med Carlsberg og ingen af de to bryggerier kunne følge med efterspørgslen fra de mange tørstige københavnere. Heymans forretningsimperium startede med eksport af smør og flæsk, men det var produktion af øl på Tuborg, der for alvor slog fast, at Heyman var en handelsmand, der var kommet for at blive.

Personen bag handelsmanden

Fremmedgørelsen af jøderne i København ændrede sig i takt med, at Heyman blev voksen, og han fulgte med den store mængde jøder, der blev stærkt integreret i det danske samfund. Han bragte ikke den meget strenge religiøse opdragelse med sig, da han flyttede hjemmefra; han spiste med stor fornøjelse svinekød og arbejdede på shabbatten. Han var 3. generationsindvandrer, men betragtede sig selv som dansker og som det man nok i dag vil kalde for en kulturjøde. I et af tidens dagblade skrev han om sig selv: *"Jeg er jøde og jeg er Dansk, – og jo oftere jeg kan faa Lejlighed til at bekende min Tro og min Nationalitet, desto gladere er jeg!"*¹. Heyman havde måske lagt det yderst strenge religiøse liv bag sig, men religionen var ikke et fuldstændigt afsluttet kapitel. Gennem hele sit liv havde han en stærk

Philip Heyman giftede sig den 9. juli 1862 med den to år yngre Hanne Emilie Adler, der kom fra langt ringere kår end Philip. De fik i alt 10 børn, hvoraf de 9 overlevede fødslen. Carlsberg Arkiv.

tilknytning til den jødiske menighed, og på de store helligdage gik han i synagogen og fastede (næsten) på den store forsoningsdag. Han gav gennem hele sit liv store pengegaver til menigheden og betalte alene for et nyt, flot orgel til menigheden i Krystalgade. Den største udfordring på det religiøse plan var problematikken omkring kørsel til Børsen om lørdagen. Og Børsen skulle han på – shabbat eller ej! Men som med så mange andre ting fandt Heyman også en løsning herpå. Han gav ganske enkelt sine egne heste fri og benyttede sig af en lejet droske med begrundelsen, at: *den skal jo alligevel køre*. Han holdt imidlertid altid drosken et stykke væk fra Børsen for ikke at støde sine trosfæller. Det religiøse aspekt kom også til udtryk på det personlige plan. Han var dyb modstander af blandede ægte-

Foto fra Aage Heymans bryllup i 1895. Brudeparret omringet af venner og familie. På billederne på væggen ses Philip Heyman og hustru.

skaber, og han blev dybt bedøvet, når han hørte, at en forretningsfælle eller medarbejder havde indgået et sådant ægteskab. Han gav desuden meget sjældent officielt donationer til foretagender, der var ikke-jødiske. På et tidspunkt blev han spurgt om et bidrag til Kronprinsesse Louises Tjenestepigeskole, og til det svarede han: *"Ja, det synes mig ligefrem forargerligt, om en Jøde bidrager til Noget, hvis Kjendemærke er "Jesus Kristi Kors"*². På trods af denne tilsyneladende modstand mod at hjælpe ikke-jødiske foretagender brugte han imidlertid omkring 30.000 kr. årligt på sociale engagementer med bispisning af fattige på Østerbro, et dagligt varmt måltid i vintermånederne til mindre bemidlede, brændselsuddeling i den værste vinterkulde samt drift af vuggestue og børnehjælpsasyl på Østerbro. Netop Heymans religiøse overbevisning har været genstand for mange diskussioner gennem tiden. Nogle hævder, at han allerede som ung lagde religionen og den jødiske baggrund bag sig, mens andre mener, at han bevarede interessen for sin jødiske baggrund, hvilket kan ses gennem hans støtte til jødiske foretagender og overholdelsen af de jø-

diske helligdage som tidligere nævnt. Diskussionen vedrørende Heymans religiøse overbevisning er da også ganske naturlig, idet det virker temmelig selvmodsigende, at Heyman ganske tydeligt gav udtryk for, især i pressen, at han ikke ønskede at støtte ikke-jøder, men at han på trods af det valgte at bruge den enorme sum af 30.000 kr. på almene sociale engagementer. Der er således lagt op til utallige fortolkninger på dette område. Undertegnede mener, at Heyman meget tydeligt var sin jødiske baggrund bevidst og formentligt derfor ganske naturligt har støttet jødiske foretagender. At Heyman så også støttede ikke-jøder, på trods af sine udtalelser, bør nok ses i lyset af tidens "mæcen-trend" blandt de velhavende borgere i København.

Familielivet

Heyman giftede sig i 1862, i en alder af 25 år, med den to år yngre jødinde Hanne Emilie Adler. Hendes familie var langt fra så velstående som Heymanfamilien. Som 25-årig var Heyman allerede en velhavende mand, og de nygifte flyttede ind i en stor,

luksuriøs lejlighed i St. Kongensgade 11 for allerede i 1870 igen at flytte. Denne gang til pragtvillaen *Kristianslund* på Strandvejen 11. Villaen havde 19 rum inkluderende: entré, modtageværelse, kabinet, musikstue, havestue, dagligstue, herreværelse, spisestue og anretterværelse. For ikke at tale om de mange ægte tæpper og malerier malet af tidens kendteste kunstnere som f.eks. Krøyer og Eckersberg. Til ejendommen hørte tre tønder land til park foruden ridehus, køkkenhave, rosenbede og en tennisbane. De fik i alt 10 børn, hvoraf de 9 overlevede barndommen.

I samtiden var det anstrengte forhold mellem Carlsbergs stifter J.C. Jacobsen og hans søn Carl Jacobsen en kendt sag, og Heyman hånedes sin konkurrent for hans opførsel over for sin søn. En temmelig dobbeltmoralisk handling i det han selv opdrog sine børn yderst strengt, og var en meget dominerende patriark i hjemmet. Han var krævende og ikke mindst utålmodig. Der måtte under ingen omstændigheder tales under maden, regnskab over lompenge skulle aflægges, lektier skulle læses og der skulle i det hele taget vises stor respekt om den faderlige myndighed. Heymans søn Aage beskrev sin far således: *"Hans Strengthed havde karakter af Tyranni og hans Opdragelsesmetode passede nærmest til den, der havde været Gængs Generationer tilbage. Vi Børn var bange for ham og kom jeg Hjem fra Skolen med en daarlig Karakter, sad jeg oppe paa mit Værelse og ventede med Skræk i Blodet paa det Øjeblik, da jeg skulde høre Hestens bekendte Klap Klap ved Indkørslen til Villaen. Det var ikke saa megen den Ørefigen, der ventede mig, men hans lynende Blikke, der gjorde mig forsagt"*³. Det var især sønnen Aage, der var problemer med på hjemmefronten, og selv i en alder af 19 år blev Aage udsat for sin fars strenge opdragelse. Således beskriver han en oplevelse fra den dag, hvor han netop var hjemvendt fra værnepligten: *"En dag havde jeg – uden at tænke på noget ondt – under en Samtale med én af mine Søkende taget Plads ved Spisebordet paa den Stol, min Fader plejede at sidde paa. Da min Fader kom ind ad Døren og konstaterede*

*denne min "Forbrydelse", blev den meget unaadigt optaget. "Hvordan kan det falde Dig ind at sidde paa min Stol? Kan du se at komme op og det er i en Fart!" Jeg lystrede naturligvis Parole uden at tage til Genmæle, men min Forbauselse over en saadan Tiltale for en "Forbrydelse" af en saadan Art har sikkert afspejlet sig i mit Ansigt, for i samme Øjeblik fik jeg en smældende Ørefigen. Det skete, da jeg var i mit tyvende Aar, i Overværelse af mine Søkende og Tjenestefolkene, der saaledes var vidne til, at "Soldaten" blev revset, og ude af mig selv af harme og skamfølelse gik jeg ud af Stuen og op på mit Værelse og viste mig ikke resten af Aftenen"*⁴.

Som børnene blev ældre førte den strenge opdragelse ofte til store konflikter mellem far og børn. Noget som Heyman selv var helt klar over, og som ærgrede ham: *"Og saa har jeg jo haft adskillige Accidents med mine Børn, der dog G.v.l. er godt overstaaede og dermed "erledigt"*⁵. Han undrede sig imidlertid over, at hans børn mente, at både han selv, og hans opdragelse var konservativ. *"Man beskylder mig for at være Konservativ! Det paastaar mine Børn, naar jeg modsætter mig nymodens Optræden – men jeg tror i øvrigt, at jeg er som Andre i min alder"*⁶. Den strenge opdragelse var en stor del af familielivet, men afspejlede formentlig blot hans generelle indstilling, der også sås i hans funktion som chef. Han krævede loyalitet og arbejdsomhed.

Heyman var dog også en kærlig far, der altid skrev til sine børn, når han var på rejse, fyldt med omsorg og kærlighed. Det var også et familieliv med masser af fester, både da børnene var små og som store. Især holdt Heyman af fastelavn. Da drengene var små blev alle deres venner og klassekammerater inviteret til at slå "katten af tønden". Som regel var der mere end 100 drenge, der blot skulle medbringe en knippel. På balkonen over ridehuset sad et musikkorps og midt i ridehuset var ophængt en mægtig tønde fyldt med frugter. Under musikledsagelse var det bare om at aflevere slagene, til tønden blev slået sønder og sammen. Til kattekongen var der altid en stor gave, og bagefter blev der serveret forfrisk-

En af de mange stuer i pragtvillaen på Strandvejen 11. Hjemmet var kendt for at være fyldt med malerier af datidens kendteste kunstnere.

ninger til alle. Om vinteren gav Heyman børnene og deres kammerater lov til at skøjte på en stor sø, der lå på Tuborgs grund. Heyman sørgede naturligvis for et orkester⁷.

En patriark dør

15. december 1893 døde Philip Heyman. Inden da nåede han at blive Ridder af Dannebrog og etatsråd. Heyman efterlod sig en økonomisk formue for ikke at tale om et solidt slagteri og et bryggeri i evig ekspansion. Som familiefar og arbejdsgiver var han formentlig lige konservativ. Han holdt på disciplin både på arbejdet og i hjemmet og tålte ikke sløseri. Men Heyman var også en mand med stor social bevidsthed; han var blandt andet opmærksom på, at arbejderne på bryggeriet skulle have fritid, for ikke at tale om de arbejderboliger han opførte til sine ansatte. Han gav store summer til mindre bemidlede – ikke altid officielt, men han var ikke mindst et produkt af en jødisk indvandrerfamilie med iværksætterånd. Philip Heyman ligger begravet på Mosaik Vestre Begravelsesplads.

LITTERATUR

Industrielle foretagere på Tuborg 1873-1885, Birgit Nüchel Thomsen. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1980

Philip W. Heyman, Kurt Pedersen, Jesper Strandskov, Peter Sørensen, Systime Academic, 2005

Bryggeren – J.C. Jacobsen på Carlsberg, Kristof Glamann, Gyldendal, 1990

www.aliceogasmus.dk/.../melchiorborgerskole.htm

NOTER

¹ Philip W. Heyman, Pedersen, Kurt, Strandskov, Jesper, Sørensen, Peter, side 29

² Sørensen, side 32

³ Sørensen, side 36

⁴ Sørensen, side 38

⁵ Sørensen, side 36

⁶ Sørensen, side 36

⁷ Sørensen, side 35